

R A P O R T G E N E R A L

CU PRIVIRE LA LUCRĂRILE

COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

IN

1911

— o —

Domnule Ministru,

În conformitate cu art. 16 din regulamentul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, avem onoare a Vă înainta următorul raport general cu privire la lucrările Comisiunii noastre în 1911.

Începem cu lucrările de restaurare și conservare, cari sunt de două categorii: lucrări vechi, de restaurare, în continuare, și lucrări noi, parte de restaurare, cele mai multe însă de conservare, începute și, aceste din urmă, efectuate chiar în campania anului trecut.

În prima categorie intră lucrările dela biserica Stavropoleos din București, m-rea Hurezi, biserica Albă din Baia, m-rea Căldăroșani, biserica Sf. Gheorghe din Botoșani, biserica fostului schit Mamu din Vâlcea, Biserica Domnească din Târgoviște și biserica din Vădeni-Gorj. Tot în grupul acestora ar fi să însemnăm biserica Golia din Iași biserica Bucur din Capitală și m-rea Comana din Vlașca. Cu regret însă trebuie să arătăm că lucrările pentru restaurarea acestor din urmă monumente au fost întrerupte anul trecut, — la cele două dintâi din cauza lipsei de fonduri, iar la cel din urmă din cauză că fondul promis de Ministerul de Justiție și de Județ, în vederea căruia s'au și făcut cercetările și studiile necesare, nu s'a mai dat.

În categoria a doua intră, ca lucrări noi

de restaurare, Biserica Domnească din Curtea de Argeș, m-rea Cetățuia de lângă Iași, fosta catedrală mitropolitană din Târgoviște (cedată acum doi ani de serviciul D-lui Lecomte serviciului nostru de monumente), biserica din Popești-Vlașca și biserica mică a m-rei din Sinaia — la care însă s'au examinat și aprobat numai planurile de restaurare, lucrarea rămânând a se executa de Eforia Spitalelor Civile, căreia aparține.

Lucrări, mai mult sau mai puțin însemnate de conservare și întreținere, s'au efectuat, dincoace de Milcov, la biserica fostului schit Crasna din Gorj, la biserica Stelea din Târgoviște, la ruina Săn-Nicoară din Curtea de Argeș și la biserica Radu-Vodă din Capitală, iar, dincolo de Milcov, la m-rele Slătina, Neamțu și Secu, la bisericile Frumoasa și Galata de lângă Iași și la bisericile Barnovski, Sf. Sava și Mitropolia veche din acest oraș.

Iată acum, după rapoartele domnilor arhitecți diriginți ai acestor lucrări, cele ce s'au executat la fiecare biserică în parte.

La biserica Stavropoleos.— S'a lucrat mai mult la atenansele clădite în preajma bisericii. Pictura a rămas să se facă în anul curent. Cu această lucrare, restaurarea bisericii Stavropoleos va fi încheiată.

La m-rea Hurezi. — 1. S'a transformat

fostul local al spitalului, alipit mănăstirii, așa fel ca să se prezinte în armonie cu clădirile mănăstirii și ca încăperile să poată fi utilizate pentru ateliere de țesătorie și pentru camere de oaspeți. Lucrarea s'a terminat din roșu. În timpul iernii s'a pregătit tâmplăria și pietrăria necesară campaniei anului curent. 2. S'a terminat restaurarea chiliilor din incinta mănăstirii, dărâmându-se cele dela răsărit (clădite în timpuri mai noi, spre a se deschide poarta cea veche, care ducea la Bolniță. 3. S'a completat și refăcut zidul de împrejmuire al bisericii de la Bolniță și s'a reparat Foișorul de alături. 4. S'a restaurat, în exterior, schitul Sf. Apostoli, completându-se și reparându-se, și aci, ca și la schitul din vale, al Sf. Stefan, zidul de împrejmuire. 5. S'au făcut, în fine, lucrări de gospodărie, s'a început amenajarea chiliilor de lângă poarta de jos a primei incinte, s'au executat lucrări de terasament la curtea din lăuntru și multe reparații la întreg complexul mănăstirii, după cum se poate vedea din memoriul anexat acestui raport.

La biserica Albă din Baia. — S'a terminat mobilierul lucrat la Școala superioară de Arte și Meserii din Capitală, după planurile și desemnurile d-lui Arhitect șef al monumentelor, examinate și aprobate la timpul său de Comisiune. Icoanele dela tâmplă s'au pictat de d. A. G. Verona. S'a lucrat apoi, în cursul iernii, la proiectul clopotniței și al casei de pază ce se va construi, odată cu împrejmuirea bisericii, în cursul anului curent. Pentru aceste din urmă lucrări s'a destinat suma de 25.000 lei.

La m-rea Căldăroșani. — S'a terminat complet restaurarea corpului de chilii dela Nord și s'a început, după acelaș plan, restaurarea corpului de chilii dela Sud, care a rămas a se termina în anul corect. S'a executat și așezat în lăuntru bisericii mobilierul — tâmplă și stranele. Ce privește clădirea dela răsărit, cu trapeza, a rămas nerenovată: ea se va conserva pe cât se poate așa cum se găsește, făcându-i-se, bine înțeles, reparațiile necesare. Astfel, anul acesta, restaurarea bisericii și mănăstirii Căldăroșani va fi un fapt implinit.

La biserica Sf. Gheorghe din Botoșani. — S'a terminat complet restaurarea în exterior, restabilindu-se forma din început a bisericii, după cum se poate vedea, în amănunțime,

din memoriul d-lui Arhitect șef al monumentelor, anexat la sfârșitul acestui raport.

La biserica fostului schit Mamu. — S'a refăcut acoperișul, pe șarpanta nouă, învălinându-se cu aramă, și s'a restaurat biserica în exterior. S'a completat și reparat apoi zidul de împrejmuire, deschizându-se o poartă nouă. Au mai rămas astfel lucrările interioare. Detalii se dau în memoriul anexat la sfârșit.

La biserica Domnească din Târgoviște. — S'a lucrat și așezat o ușă de stejar într'un portal nou de piatră, ambele sculptate după modelul celor dela Hurezi.

La biserica din Vădeni-Gorj. — S'a executat ultima lucrare — ușa de stejar și portalul de piatră, sculptate în stilul epocii brâncovenești. Inscricția comemorativă de restaurare s'a așezat deasupra ușii de intrare, iar pisanăa cea veche în zidul bisericii, de a dreapta.

La Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, — S'a consolidat corpul bisericii și turla prin legături de fier, cari mențin întreaga clădire. S'au reparat radical arcurile principale ale bisericii și părțile stricate ale turlei. S'a refăcut frontonul din fațada dela Apus. S'a executat șarpanta nouă la înveliitoare, acoperindu-se cu aramă, dând bisericii mai multă unitate, prin studiul ei mai rațional. În fine s'au restaurat cornișele, fațadele, etc. Lucrările de consolidare și restaurare s'au executat după calculele și planurile d-lui Arh. Gr. Cerkez, membru al Comisiei. În timpul lucrării s'a găsit sub înveliitoarea veche mai multe indicii, cari dau loc la diferite ipoteze ce s'ar putea face cu privire la forma primitivă a bisericii. Neputându-se, în starea actuală a cunoștințelor, să se verifice și rezolve aceste ipoteze, d-nii arhitecți directori ai lucrării — Gr. Cerkez și N. Ghika — s'au mărginit a menține pe cât cu putință formele așa cum se găseau înainte de lucrări, suprimând numai ceea ce nu făcea parte integrantă din clădirea primordială, precum turlele mici de tinichea și pridvoarele dela intrare. Spre a lăsa câmp deschis cercetărilor ce vor trebui să se mai facă asupra stilului acestei biserici, s'a consemnat într'un memoriu detaliat toate constatările și observațiile făcute în cursul lucrărilor, memoriu ce se va publica la timpul său în Buletinul Comisiunii noastre.

La m-rea Cetățuia-Iași. — S'au restaurat chiliile de lângă sala gotică, s'au curățit cu totul ruinele și pivnițele, s'a dărâmat o casă veche a egumenilor greci și s'au zidit temelile și parterul clădirii noi dela chiliile monahilor, s'au făcut nivelări de terenuri și șanțul din jurul mănăstirii, s'au studiat, în sfârșit, detaliile de construcție ale clădirii celei noi și proiectul de restaurare a sălei gotice. Despre toate acestea se raportează mai pe larg în memoriul anexat la sfârșit.

La fosta Mitropolie din Târgoviște. — S'a întocmit proiectul pieții ce se deschide în fața bisericii și s'a lucrat proiectul clopotniței noi ce urmează a se ridica în locul celei vechi, în legătură cu împrejmuirea.

La biserica din Popești-Vlașca. — S'a făcut acoperiș de olane pe șarpantă nouă, s'a reclădit clopotnița de pe pronaos, s'a restaurat cornișa și s'au făcut ferestre noi, rămânând, pentru anul curent, să se tencuească pereții exteriori dela corpul bisericii și să se așeze noua ușe de la intrare. Amănunte în memoriul din anexe.

La biserica mică a m-rii din Sinaia, aparținătoare Eforiei Spitalelor Civile, Comisiunea nu a avut decât să cerceteze planurile de restaurare trimise ei, potrivit legii, spre aprobare. Planurile aceste, examinate mai întâi de Biuroul tehnic al Comisiunii, au și fost aprobate, cu anumite restricții ce s'au comunicat Eforiei, spre a fi ținute în seamă la executarea lucrării. De asemenea s'a aprobat restaurarea picturii, cu condiție ca pictorul restaurator, pâr. V. Damian, să nu modifice și să nu înnoiască absolut nimic din frescurile existente, fără numai să restaureze părțile distruse și să curețe locurile acoperite de fum și praf.

Trecând la lucrările de conservare, însemnăm :

La schitul Crasna, în Gorj, s'a acoperit biserica și clopotnița și s'a amenajat, reparându-se, din vechile chilii, patru camere pentru vizitatori. — La biserica Stelea din Târgoviște: reparații provizorii la acoperământ. — La ruina Sân-Nicoară din Curtea-de-Argeș: lucrări urgente de consolidare. — La bis. Radu-Vodă din Capitală: s'a tencuit, în interior, turla Pantocratorului și s'a făcut o ușe nouă la altar. — La m-rile Slatina, Neamțu și Secu: lucrări de întreținere și

conservare, la cea dintâi, sub privigherea Șefului de regie al Domeniului Coroanei Mălini, la cele două din urmă sub privigherea părinților egumeni respectivi. — La bisericile Frumoasa și Galata de lângă Iași: s'a refăcut acoperișurile din nou, cu tablă plumbuită. — La bis. Barnovski din Iași: s'a făcut învelitoarea clopotniței și s'au executat mici lucrări la întreținere. — În sfârșit, la bis. Sf. Sava și Mitropolia veche din aceeași localitate: lucrări de întreținere și ferestre noi în fier.

Aceste sunt, Domnule Ministru, lucrările de restaurare și conservare efectuate sub auspiciile Comisiunii de către Serviciul monumentelor în 1911.

În afară de ele, atât Comisiunea cât și Serviciul ei, au avut a se ocupa și de alte cestiuni privitoare la îngrijirea monumentelor noastre. Astfel s'a dat în studiu cestiunea restarării bisericii Logofătului Tăutul din Bălinești, a bisericii Sf. Ion din Vaslui, și a fostului schit Dobrușa din Vâlcea. S'au cerțat apoi toate cererile, foarte numeroase, primite pentru lucrări de întreținere și conservare la diferite biserici și mănăstiri ale țării declarate monumente istorice, cereri, cari, însă, cu regret trebuie să constatăm, au rămas, în cea mai mare parte a lor, nesatisfăcute, din cauza lipsei de mijloace.

Ce privește cestiunea săpăturilor de la cetatea Neamțu, din cauza unor împrejurări neprevăzute, a rămas să se rezolve din nou în anul acesta, iar ce privește cestiunea împrejmuirii castrului roman dela T.-Severin, solicitată cu stăruință de d. Primar al acestui oraș, Comisiunea a aprobat propunerile d-lui Director al Muzeului național, care, ca delegat al Comisiunii, a cercetat lucrurile la fața locului, stabilind exproprierile necesare de făcut în lăuntru castrului și determinând teritoriul de împrejmuit, după cum se poate vedea din raportul respectiv al d-lui Prof. V. Pârvan, ce se va publica în Buletinul Comisiunii.

Colecțiile Comisiunii s'au îmbogățit în decursul anului trecut cu o frumoasă serie de muluri reprezentând piese sculpturale dela Văcărești și Antim, lucrare executată sub direcția d-lui Prof. sculptor C. Bălăcescu, care lucrează pe baza unui program al Comisiunii. După acest program d-sa a exe-

cutat în anul trecut muluri numai la monumentele din Capitală, rămânând ca anul acesta să treacă și la cele din țară. Dintre bisericile indicate în București (Mitropolia, Mihai-Vodă, Cotroceni, Colțea, Antim, Stavropoleos și Văcărești), s'a lucrat, cum am zis, numai la Văcărești, Antim și Colțea. Ceia ce s'a extras dela aceasta din urmă (un portal) s'a trimis la Expoziția din Roma iar piesele ce s'au extras dela Văcărești și Antim (portaluri, coloane, capitele, inscripții, steme, chenare de ferestre, etc.) s'au depozitat provizoriu la Adm. Casei Bisericii, rămânând să se aranjeze și expună apoi la Palatul Artelor, unde urmează a se întocmi un mic muzeu de muluri al Comisiunii.

Bursierii pentru pictura bisericească au trecut din Italia, unde au lucrat la Veneția, Ravenna și Roma, la Sf. Munte, unde au rămas până la începutul anului curent. Ei au urmat în această privință intinerariul indi-

cat din capul locului de Comisiune, lucrând după un plan dat tot de dânsa. Lucrările trimise mai ales copii de mozaicuri și picturi bizantine, sunt dovada serioasei activități a tinerilor noștri bursieri, cari, cu mergerea lor în Sicilia, vor încheia programul de studii, rămânând ca în urmă, la întoarcerea lor în țară, să fie întrebuințați la lucrările Comisiunii.

În sfârșit, ce privește publicațiile, Buletinul a continuat să apară în aceleași condițiuni ca și în trecut, cu concursul însă a noi colaboratori, iar Adm. Casei Bisericii a dat la iveală, sub auspiciile Comisiunii, albumul, pus la cale acum doi ani, «Odoarele dela Neamțu și Secu».

Cu acestea, încheind cele ce aveam a Vă raporta cu privire la lucrările Comisiunii Monumentelor Istorice în 1911, Vă rugăm, Domnule Ministru, să binevoiți a primi încredințarea înaltei noastre stime.

București, Ianuarie 1912.

PREȘEDINTE, ION KALINDERU.

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.